

A Zengő természeti értékei

Az utóbbi időben számos híradás foglalkozott Dél-Dunántúl gyönyörű hegyével, a Zengővel. Valószínűleg kevés honfitársunk akad, aki ne tudna valamennyit a Kelet-Mecsek legmagasabb csúcsán zajló civil mozgalomról, amely ellenzi egy honvédelmi célú, nagy hatótávolságú légvédelmi lokátor telepítését. A természetnek milyen értékeit tudhatja magáénak ez a Hosszúheténytől észak-keletre, Pécsváradtól észak-nyugatra fekvő, 682 m magas hegy, mely 1977 óta természetvédelmi oltalom alatt áll?

Állatfajok hosszú sora és számos ritka növény találja itt meg, a maga számára kedvező élőhelyet. A jelen élő, tapintható tanúi mellett a múlt is szervesen hozzátartozik a helyhez. Jelen-tős régészeti feltárás utal történelmi szerepére, kulturális értékét pedig – többek közt –, a hozzáfűződő húsvéti népszokás, valamint a hegygel kapcsolatos monda mutatja.

A Zengő a Tolna-Baranyai dombság nyugati részén helyezkedik el, kőzetét permi homokkő, illetve júra és triász mészkő alkotja. Növényzetének összetételét az itt tapasztalható szubmediterrán éghajlat határozza meg, melyre a viszonylag enyhe tél, és a tavasszal, valamint ősszel jelentkező nagyobb mennyiségű eső jellemző. A növényzet egyedszámának nagyobb hányada a hegy déli és dél-nyugati lejtőin fedezhető fel. Ugyanis itt a napközben felmelegedő mészkő az elraktározott hőt napnyugta után kisugározza, aminek eredményeképpen az éjszakai lehűlés viszonylag kismértékű.

A hegyen élő növények közül talán legismertebb a virágzásakor egyedülállóan gyönyörű, **fokozottan védett bánáti bazsarózsa** (*Paeonia banatica*). A világon fellelhető állományából kb. 90% él a Zengőn és közvetlen térségében, ahol áprilisban-májusban pazarul díszíti az erdőt. Pannóniai bennszülött faj. Mivel előfordulási területei közül a Zengő döntően nagy arányú, az Európai Unió élőhely-megőrzési kötelezettséget írt elő Magyarország számára a bazsarózsa-ra vonatkozóan. Hangsúlyossá teszi ezt az is, hogy más termőhelyein a növény csak jelentősen kisebb tőszámmal, illetve csökkenőfélben lévő állománnyal fedezhető fel. A növénynek a Natura 2000 nevű közösségi listára való felvétele azt is jelenti, hogy hazánk élőhelyét kell biztosítani számára, illetve legalább annyi tő életben maradásának feltételét köteles megőrizni, amennyi jelenleg a hegyen megtalálható. A tőszám csökkenés nem megengedhető. Az előírások elvileg nem zárják ki a növények áttelepítését – a termőterület áthelyezését – az állomány megőrzése céljából. Erre történt is próbálkozás, ami azonban kudarcra végződött. Ugyanis a félárnyéket kedvelő, de helyenként a teljes megvilágítású területeken is megtelepedő bánáti bazsarózsa, mely a meszes, sok helyen kötőméllekes talajt kedveli, gyökereit mélyen beereszti a földbe, gyakran a kövek közé. Szinte lehetetlen a növényt épen, sértetlen gyökérrel a földből kiemelni. Igazolja ezt a 2001-ben megkísérelt átültetés is, amelyet követően az áthelyezett növényzet nagy része elpusztult, nem eredt meg. Az eredeti élőhelyen földben maradt gyökérkoloncokból viszont nagyobb számú tő hajtott ki a rákövetkező években, mint amennyi annak előtte volt. Úgy tűnik, a Zengő fokozottan védett kincse nem hajlandó feladni lakhelyét, még az ország (katona-politikailag meghatározott) védelmének érdekében sem. Ragaszkodik hozzá, mint hűséges ember a szülőfalujához.

A bánáti bazsarózsa mellett nagy számban élnek a hegyen egyéb **védett növények**. Csak a tervezett légvédelmi lokátor és a hozzá tartozó üzemi út területén is a következő 18 fajt számolták össze: farkasölő sisakvirág, olasz müge, széleslevelű nőszőfű, magyar repcsény, májvirág, hölgy estike, pázsitos nőszirm, tarka nőszirm, turbánliliom, eper gyöngyike, madárfészék kosbor, fehér sarkvirág, díszes vesepáfrány, szártalan kankalin, lónyeltű csodabogyó, tavaszi görvélyfű, kerti berkenye, pirítógyökér.

A kedvező éghajlat különleges **növénytársulások** kialakulásához is hozzájárult, melyek nagy változatosságot mutatnak a hegyen. Közülük a **hársas törmelékletjő-erdők** ritka társulási formát képviselnek, ezért természetesen védendők. Hasonlóan a **bükkösök**, melyek említésre méltó jellemzője, sekély talajon való életképességük. A hársas törmelékletjő-erdők különlegessége az, hogy élőhelyük talajában az apró, éles szélű kövek folyamatosan, igen lassan mozognak. Ennek következtében a földbe nyúló gyökerek sérülhetnek, sok fa kidől. Az ilyen terület nem kedvez a bükknek, tölgynek. Viszont szívesen megtelepszik a nagylevelű hárs, az ezüst hárs, a magas kőris, valamint a hegyi szil. Ezek szára görbén nő, egyrészt a kövek munkája, másrészt a sekély talaj következtében. Megemlítendő a társulás két nagyon lényeges védett növénye: a hölgy estike és a bánáti bazsarózsa. Utóbbi még fellelhető a 25 méter magas

lombkorona szintű cseres-tölgyesekben, melyek csertölgyben, kocsánytalan tölgyben és ezüst hársban bővelkednek. A hegyen kialakult egyéb növénytakaságok közül a *lejtő sztyeppek* és a *karszt bokorerdők* ugyan csak töredékesen fordulnak elő, de a 10-15 m magas lombkorona szintű *molyhos-tölgyes szálerdő* már többfelé megtalálható a Zengő lábánál. A gyertyán és a kocsánytalan tölgy összetételű *gyertyános-tölgyesek* kb. 30 m lombkoronaszintűek, hasonlóan a bükkösökhöz. Az északi oldalon gyakoriak a *szurdok erdők*, melyekben szintén sok a kidőlt fa, az itt is jelentkező mozgó törmelékkövek miatt. Patakok közelében találhatóak az *éger ligetek*, valamint a *tölgy, kőris, szil ligetek*. *Mészkerülő tölgyest*, illetve *mészkerülő bükköst* is lehet találni a Zengőn.

A növényzettel szerves egészét alkotva, az állatfajoknak is nagy számát találhatjuk a hegyen. **Fokozottan védett madaraink** közül a Zengőn költ vagy állandó jelleggel ott él a *barna kánya*, a *kuvik* és a *szalakóta*. A *darázsölyv* és a *kis békászó sas* pedig táplálékszerzés céljából keresi fel a területet. Ezen madárfajok mindegyike kifejezetten ritka. A tapasztalatok szerint bármilyen, a nyugalomukat megzavaró környezeti hatásra elhagyják élőhelyüket, mellyel a sok-sok évezred alatt kialakult tápláléklánc, s vele együtt a – viszonylagos – biológiai egyensúly szűnhet meg.

A hegyen költésre, illetve táplálékszerzésre alkalmas helyet talál **védett madaraink** közül a *héja*, a *karvaly*, az *egerészölyv*, a *barna rétihéja*, a *kabasólyom*, a *vörös vércse*, a *vadgerle*, a *kék galamb*, a *kakukk*, a *macskabagoly*, az *erdei fülesbagoly*, a *lappantyú*, a *bübosbanka*, a *nyaktekercs*, a *közép fakopáncs*, a *balkáni fakopáncs*, a *kis fakopáncs*, a *fekete harkály*, a *zöld küllő*, a *bübos pacsirta*, a *mezei pacsirta*, az *erdei pacsirta*, a *sárgarigó*, a *holló*, a *füsti fecske*, a *molnár fecske*, a *széncinege*, a *kékcinege*, a *fenyvescinege*, a *barátcinege*, az *őzlapó*, a *csuszka*, a *rövidkarmú fakúsz*, az *ökörsem*, a *fenyőrigó*, a *léprigó*, az *énekes rigó*, a *fekete rigó*, a *cigány-csaláncsúcs (cigánycsuk)*, a *fülemlő*, a *vörösbecs*, a *házi rozsdafarkú*, a *kerti geze*, a *barátkaposzáta*, a *kerti poszáta*, a *mezei poszáta*, a *kis poszáta*, a *szürke légykapó*, az *erdei pityer*, a *zöldike*, az *erdei pinty*, a *citromsármány*, a *barázdabillegető*, a *hegyi billegető*, a *sárga billegető*, a *tövisszúró gébics* és a *tengelic*.

A **fokozottan védett emlősök** köréből a Zengő otthont ad a *nagy patkósdenevértnek* és a *csónakfülű denevértnek*.

A **védett emlősök** sorából a hegyen megfigyelhető az *erdei cickány*, a *vízi cickány (közönséges vízi cickány)*, a *keleti cickány*, a *mezei cickány*, a *vakondok*, az *erdei pele*, a *mogyorós pele*, a *nagy pele*, a *mókus* a *vadmacska*, a *nyuszt*, a *mezei görény*, a *közönséges denevér*, a *szürke hosszúfűlű (barna hosszúfűlű) denevér* és a *korai denevér*.

A **kételtűek és a hullók** mindegyike védeltséget élvez. Közülük kedvező életfeltételeket talál itt a *tarajos göte*, a *pettyes göte*, a *vöröshasú unka*, a *zöld varangy*, a *zöld levelibéka*, a *mocsári béka*, a *kecskebéka*, a *tavi béka (kacagó béka)*, a *kis tavibéka*, a *fürge gyík*, a *lábatlan gyík*, a *fali gyík*, a *zöld gyík*, az *erdei sikló*, a *vízi sikló* és a *kockás sikló*.

A Zengőnek, a természeti környezet mellett elválaszthatatlan része az a *szellemi és kulturális hagyatéka*, mely monda, valamint népszokás formájában ma is él, illetve, amiről a korabeli vár romjai árulkodnak.

A hegy történeti szerepére a csúcsán épült *Zengővár* utal. Régészeti feltárások alapján állítható, hogy a tatárjárás után, vagy a XIII. század második felében hozták létre ezt az árokkal és sánccal körülvett erődítményt. Teljes területe 105 x 70 méter, az árkon belül eső védett része 75 x 45 méter. A sánctól az árokból kitermelt kőből és földből rakták, bizonyos szakaszai ma is feltehetőek. Egyetlen épület állt a várban, egy lakótorony, melyet valószínűleg háromszintesre tervezhettek, de vagy nem készült el, vagy nem laktak benne. A torony külső átmérője 15 méterre tehető, falát, mely 2,5 méter vastag, habarcsos mészkőből rakták. Az erődítmény szerepe nem teljesen tisztázott, a kutatások szerint a pécsvárad apátság mentőváraként szolgálhatott. Viszonylag kis területe következtében befogadó képessége sem volt nagy. Kevés embert tudott csak megvédeni, s azt is csupán kisméretű fenyegetettség esetén. A torony falmaradványai ma is láthatók a hegycsúcs közvetlen közelében, attól északra. A romok a felszín felett is megmaradtak, emlékeül egy letűnt kornak.

Aki felgyalogol a hegyre, tapasztalhatja, hogy jellegzetesen zúg az erdő. Halk, de szinte állandó hangot hallhat a fák lombkoronája felől. Nyilván a szél, a bükkfák és társaik, valamint a hegyoldal szikláit alkotnak sajátos zenekart, melynek kifinomult munkáját hol soktagú szimfonikus, hol kisebb kamarazeneeknek észlelhetjük. A hely nevének eredetét is innen származtatják. Egyesek szerint az Adriai-tenger hullámainak morajlását hallhatjuk visszhangkép-

pen, mint fülünknek szánt délibábot. Rebesgetnek azonban más, az emlékezés kódén túlra nyúló történetet is arról, hogyan alakult ki a hegy titokzatos zúgása. A *Zengő mondája* szerint egykor egy püspökszentlászlói pástor felesége legeltetés közben igen-igen bánkódni kezdett sorsa miatt, gazdagabb akart lenni, jólét után vágyott. A hegy szelleme meghallotta ezt, megjelent neki tündér képében. Kincseket ígért, elhívva őt a legelőn túl, az erdő mélyébe. Az ígéret arról szólt, hogy a hegy minden évben egyszer a virágvasárnapi mise idején megnyílik, a gyomrában fellelhető aranyak, kincsek ilyenkor elérhetővé válnak. Elérkezett virágvasárnap. Az asszony nem ment a férjével a templomba, hanem karon ülő kislfiával megindult a hegyre. A Zengő tetejére ért éppen, mikor megkondult lenn a faluban a harang, a templomban megkezdtek a misét. Lába előtt pedig megnyílt a föld, a hegy gyomrából gyémántok és egyéb kincsek csillogása kápráztatta el szemét. Lemászott hát a pástor felesége, hogy kincseket gyűjtjön magának. Vitte gyermekét is, akit lent leültetett a földre, míg kötényét teli nem szedte a drágakövekkel. Futott friss szerzeményeivel fölfele, hogy a megnyílt hasadékon kívülre menekítse őket. Kislfiát nem bírta a súlyos kincsekkel együtt cipelni, a következő fordulóban akarta őt felhozni. A drágakövekkel fel is ért, azonban abban a pillanatban felhallatszott a virágvasárnapi mise végét jelző harangszó, s a hegy nyílása kezdett bezárulni. Az asszony kétségbeesetten próbált bennrekedni gyerekéhez elérni, de a rés összezárult, a kislfiú menthetetlenül a hegy foglya maradt. A pástor felesége esztét veszítve rohant a hegyoldalon oda-vissza, de utat többé már nem talált egyetlen gyermekéhez. A hőn óhajtott földi kincseket megszerезte ugyan, de irtózatot árat fizetett értük. Fiát vesztette el, ártatlan kisgyermekét. Anyai fájdalomában sírt, csak egyre sírt. Zokogása éjjel-nappal hallatszott, s gyászában az erdő fái megsajnálták, s vele együtt sírtak ők is, zúgtak, zengtek. Amikor erősebb a szél, s a Zengő halk morajlása is hangosabb, mondják, a pástor feleségének nyugtalan szelleme kísért.

A hegyet *kultikus helynek* tartották, tartják számon, valamikor kisebb zarándoklatok helyszíne volt.

Ma is gyakorolt népszokás a *Bárányles*. Az évről évre felelevenített hagyomány hosszútávú férfiak húsvét vasárnapi zarándoklatát jelenti a csúcs közelében lévő kereszthez. Eredete a XIX. század közepéig nyúlik vissza. Falubeli katonák, távol otthonuktól, a harc téren tették azt a fogadalmat, miszerint, ha élve hazajutnak, akkor minden húsvét vasárnap e kereszt tövében mondanak hála imát családjukhoz való visszakerülésükért. A zarándoklat korán indul, hogy a hajnal már ott érje őket a keresztnél, ezért úgy tartják, ott várják meg Jézus feltámadását, azaz Isten Báránynak megjelenését. Az élő szokássá lett zarándoklat elnevezése erre utal. A tradíciónak megfelelően csak férfiak mennek „báránnyt lesni”, de mindegyikük egy-egy szál friss virággal tér vissza feleségéhez, kedveséhez.

Egy hegy természeti és kulturális értékeit mutattam be röviden. Azt az értéket, aminek megőrzése nekünk, embereknek vitathatatlan kötelességünk. Az emberiség társadalmakba való csoportosulása során főbb döntéseit választott vezetőire bízta, s így van ez mostanság is. Senki sem lehetémenyese azonban a teljes igazságnak, sőt a tévedés is emberi tulajdonság. S vannak helyzetek, mikor a jog, mely életünk kereteit többnyire kellően biztosítja, csődöt mond. Van úgy, hogy jogszerű, ami nagymértékű környezetpusztítást eredményez; legális, ami néhány évtizedig működni hivatott létesítmény telepítése érdekében a természet évezredek során kialakult állapotát borítja fel visszafordíthatatlanul. A jogszabályok is tévedhetnek. A lojalis magatartás is lehet humánnum-ellenes. Nem elég a száraz, ember-gyártotta paragrafusok ismerete, bölcs döntések meghozatalához nagyobb távlatok átlátása szükséges. Van létjogosultsága ilyenformán nagyobb súlyú döntések előkészítése során a politikától mentes, ámde gondolkodó, esetleg érintett embercsoportok véleménynyilvánításának. Olyan civil-szerveződések hangjának is, mint a Civilek a Zengőért Mozgalom, mely az önmagát védeni nem képes természet megóvását, ezzel együtt unokáinknak s ükunokáinknak való sértetlen továbbadását tartja meghatározó feladatának.

Hivatalos állásfoglalás szerint 10-16 évig lenne szükség a Zengőre tervezett légvédelmi lokátorra, s miután akkorra – már most kiszámíthatóan – elavul, szerepét más katonai eszköz venné át. Szerepét! Helyét – félő – semmi! Helyén az évezredek alatt létrejött bámulatos összetettségű, de csodálatosan rendezett élővilágot általunk óriásira tartott technikai berendezéseinkkel gyógyíthatatlanul sebezniük meg. Azt a harmóniát, mely a teremtett világ e kicsiny szegletén is évről-évre meg-megújulóan, emberöltővel nem kifejezhető időtávlatokban működik, ezt a megtervezett mechanizmust rontanánk el végérvényesen a radar építésével és üzemeltetésével. 16 évért a természet évezrezeit áldozniuk fel.

A feljegyzések szerint a millennium évében ültettek a Zengő csúcsa körül álló és élő fák közül számosat. Ők 109 év tanúi. Mik az ő távlataik, és melyek a mieink? Mihez van nekik joguk, és mihez nekünk?

Dr. Simor Zoltán

Írásomhoz felhasználtam dr. Kevey Balázs egyetemi docens, dr. Majer József tanszékvezető egyetemi tanár és Miklós Zsuzsa régész munkáját.

Baranya megye tájházai és helytörténeti gyűjteményei

„Kincses, sokszínű Baranya.” Így szokták jellemezni megyénket. Kincseket rejtő, sokszínű az a kismúzeum-hálózat is, ami megyénkben található, és amely, ha fáradtságot véve végigjárjuk: megismerteti az idelátogatóval mind néprajzi, mind nemzetiségi szempontból a tájat és lakóit. Ha ez a célunk, akkor az ideális helyzet az lenne, ha minden nemzetiség minden néprajzi csoportja – magyaroké, délszlávoké, németeké, cigányoké – megmutathatná magát egy-egy „hiteles helyen”. Itt persze még nem tartunk, de a paletta így, hiányosan is oly gazdag, hogy valamennyiről teljes részletességgel írnom lehetetlen.

Baranya négy református magyar néprajzi csoportjának (Ormánság, Szigetvidék, baranyai Sárköz, Drávaszög) mindegyike mondhat magáénak egy-egy tájházat, helytörténeti gyűjteményt.

Kiss Géza *Ormánsága* Sellyén mutatkozik be. A népéért elkötelezett, tudós lelkipásztorról elnevezett kis múzeum első formájában 1966-ban nyílt meg. Pápay Jenő postamester fogta össze a múzeumszervező, a községért tenni kész csapatot. Gyűjtője, rendszerezője volt az anyagnak, publikációk írója, gyűjteménygondozó és tárlatvezető, amatőr botanikus, régész és

Magyarlukafa, tájház (Lantos Miklós felvétele)